

ЧОВЕК НЕ ЖИВЕЕ САМО С ХЛЯБ

Превод от полски: Ани Божкова, 1989

chitanka.info

Един богат и много надменен селянин не искал да даде на сина си образование, защото смятал, че от науката полза няма. Помолел ли го синът му да отиде на училище, селянинът, според настроението си, го убеждавал или с каиша, или с ругатни да не слуша глупавото дрънкане на местния даскал и да не мисли за някакво си образование, защото висенето над буквара или дъсчицата за писане е излишно пилеене на време и пари.

— Стой си вкъщи и се учи на ум и разум от мене! Повярвай ми, от това ще имаш по-голяма полза, отколкото ако ходиш на училище — хвалел се той. — Макар че не умея да чета и да пиша, аз съм десет пъти по-хитър и по-практичен от даскала и всички умници като него.

Така говорел селянинът, докато веднъж не попаднал на един съобразителен ученик, който по много хитър начин се подиграл с невежеството му и го склонил да прати сина си да учи.

Това се случило през една ранна пролет, когато селянинът решил да продаде чифт стари и негодни за работа волове, а на тяхно място да купи млади и силни. Отишъл той в града на панаира и след като продал изгодно воловете на касапина, се запътил към животинския пазар да купи други. Имал късмет, понеже продавачите били много, а купувачите — малко. Ето защо за воловете, които си харесал, заплатил по-малко, отколкото получил за своите мършави добичета. Доволен от покупката, той впрегнал току-що купените волове в колата, разположил се като крал и потеглил към къщи.

Когато бил вече далече от града, забелязал пред себе си един висок момък, който вървял в неговата посока. Той бил със скъсани панталони и закърпени дрехи, а на гърба си носел направена от домашно платно торба, от която се подавали няколко книги и снопче гъши пера. Селянинът се досетил, че това е някой беден ученик и решил да се похвали пред него с ума и хитростта си, а при сгоден случай да му се подиграе или да му скрои някакъв номер. Като се изравнил с него, селянинът сърдечно го заговорил:

— Накъде сте тръгнали, уважаеми господине?

— Отивам до Грабовице да навестя роднините си и да прекарам с тях великденските празници — отвърнал ученикът.

— Пешком ще стигнете там не по-рано от сутринта — казал селянинът и му предложил вместо да бие крак цяла нощ по разкаляните пътища, да седне до него. Той щял да го закара до своето

село да пренощува там, а на сутринта щял да му покаже най-хубавия и най-прекия път до Грабовице.

Зарадвал се ученикът на предложението, защото пътищата след стопяването на снега наистина били кални и покрити с локви. Поблагодарил и скочил в колата.

След като поговорил с момъка за туй-онуй, селянинът започнал да го разпитва откъде е, къде учи и какво умее. Отговаряйки на въпросите, ученикът казал, че навремето родителите му работели като наемни градинари и докато били живи, не знаел какво е нужда, но след като ги отнесла чумата, трябвало да се свира по хорските къщи и да умира от глад, понеже бил малолетен и негоден за работа.

— И кой знае — продължавал той — дали нямаше съвсем да закъсам, ако за мене не беше се погрижил старият Амброжи, говедарят на нашия господар. Взе ме при себе си, приюти ме, нахрани ме. Като поотраснах, ме научи да чета и да пиша, а след известно време почна да ме учи на своя занаят. По всяка вероятност щях да стана говедар като него, но случаят реши друго. Един ден синът на нашия чифликчия, без да го видят бавачките му, се измъкнал и отишъл пред обора точно когато говедата се връщаха от пасището. Най-отпред, както винаги, вървяха биковете. Раздразнени от червената дреха на господарския син, те се втурнаха към него и сигурно нямаше да се отърве жив, но за щастие успях да го закрия с тялото си. Господарският син оцеля, затова пък аз след това премеждие едва не отидох на оня свят.

Щом се пооправих, чифликчията ме извика при себе си и за това, че съм спасил живота на сина му, ми даде един дукат. Когато попитах Амброжи какво да правя с толкова много пари, той ми каза: „Зная, че имаш желание да учиш. Иди в Краков, в тамошните училища, сигурно ще постигнеш в живота си нещо повече от мене.“ Послушах съвета му и отидох в Краков. Докато добри хора ми помогнат да се настаня в общежитие, малко помизерствах — смеел се момъкът, — но сега вече се справям добре и се готвя за академията.

След това се похвалил, че може да чете и да пише на латински, че знае историята на своята страна и на древните народи, а освен това изучава логика, риторика и дори астрономия.

След като го изчакал да излее душата си пред него, селянинът поклатил глава, усмихнал се подигравателно под мустак и язвително

рекъл:

— А пък аз ти казвам, уважаеми господине, че тая мъдрост, която си добил в училище, не струва и пукнат грош. Съветвам те да плюеш на всякаква наука и да се заловиш за някоя почтена работа, защото иначе до края на живота си ще трябва да ходиш със скъсани обувки и закърпени панталони.

Оскърбен от подигравките на селянина, ученикът започнал да избягва разговорите с него и на всички останали въпроси и поучения или нищо не отвърщал, или отговарял с половин уста. Чак когато след дълго мълчание селянинът примирително го попитал: — Обясни ми, драги момко, каква полза има човек от науката? — той помислил малко и отговорил:

— Уважаеми стопанино, уверявам ви, че ако ученият човек изпадне в беда, ще се справи по-бързо от всеки друг.

— Е, сега ще видим, умнико, дали казваш истината — промърморил селянинът, като изслушал отговора на ученика, сетне умишлено кривнал по пътя, за да влязат в една голяма и кална локва. Спрял колата на най-дълбокото място и рекъл:

— Казваше, умнико, че ученият човек ще се измъкне от всяка беда. Хайде тогава слизай от колата, братленце, и излез на пътя, без да си намокриш краката!

Ученикът почнал да се почесва и явно не му се къпело в ледената вода, ала селянинът го заплашил, че ще го накара да побърза с камшика си.

— Е, какво да се прави! От чуждата кола и наред морето ще слезеш — въздъхнал момъкът, поблагодарил на спътника си за любезността и го помолил да му разреши да слезе от колата по ока.

— Абе, слизай, откъдето искаш, многознайко, само по-живо! — съгласил се селянинът.

Докато момъкът слизал по ока, като се тюхкал и жално стенел, селянинът непрекъснато се подигравал с учеността му. Казал му, че ако промени мнението си за ползата от науката, ще му разреши да се върне в колата. Ученикът му отвърнал с презрително мълчание, а когато стигнал до края на ока, отвързал от него воловете, възседнал ги и извикал:

— Хайде, милички, по-живо, по-живо!

Воловете тръгнаха бързо напред, като оставили селянина и колата наред локвата.

— Какво правиш бе, кучи сине? Воловете ми крадеш, така ли? — изкрещял той след отдалечаващия се ученик.

— Отивам на пътя, без да си мокря краката — извикал в отговор момъкът. — Направете същото, като дойдете да си приберете воловете.

Като видял, че е попаднал в собствения си капан, селянинът започнал здравата да ругае, след което волю-неволю помолил ученика да се върне с воловете и да ги впрегне в колата.

— А няма ли да ми отмъстите за урока, който ви дадох? — смеейки се попитал момъкът.

— Няма — обещал селянинът, — но не казвай на никого, че си ми изиграл такъв номер.

— Не съм свикнал да се подигравам на хората, затова можете да бъдете сигурен, че никой няма да научи за вашето приключение — успокоил го ученикът. След това подкарал обратно воловете, впрегнал ги в колата и седнал до спътника си.

Нататък селянинът вече не разговарял с него, само размишлявал как да му отмъсти за своето поражение. Понеже нищо свястно не му дошло наум, решил, че като стигнат до къщи, ще го накара да работи и няма да му даде да яде.

„Нека той Соломон се нахрани с учеността си, да видим колко ще му се услади!“ — радвал се предварително той.

Щом стигнал до своята къща, рекъл на момъка:

— За това, че те возих толкова време, заведи воловете в обора, изстържи ги хубаво от калта и ги нахрани! Синът ми ще ти покаже откъде да вземеш сено и кърма.

Сетне извикал сина си и му заръчал:

— Покажи на този благороден господин къде трябва да заведе воловете и гледай добре да ги почисти, напои и нахрани.

Като чуло заповедта на баща си, момчето се смутило, защото му било неудобно да командва човек, по-голям от него и не приличащ на обикновен ратай. Затова казал някак нерешително, че само ще се справи с воловете, а господинът да влезе въщи на топло и да си почине от пътя. Селянинът понечил да напердаши сина си с камшика за непослушанието, но ученикът го спрял с думите:

— Не наказвайте момчето, направи го от добро сърце, затова заслужава похвала, а не упреци.

И той, без да се бави, разпрегнал воловете и започнал да ги чисти от калта. Понеже торбата с книгите му пречела да работи, момъкът я свалил от плещите си и я дал на сина на селянина да я подържи.

Момчето видяло книжките в торбата, вперило поглед в тях като омагьосано и смаяно повтаряло шепнешком:

— Боже господи, толкова много книги и такива дебели! Интересно какво пише в тях?

Чул ученикът шепота на момчето и сърдечно му предложил:

— Ами вземи, която ти хареса, братле, и я прочети!

— Какво като я взема, като не знам да чета! — отвърнало то с жален глас.

— Нали имате учител в селото, защо не го помолиш да те научи? — учудил се момъкът.

— Много бих искал, но татко не ми дава да ходя на училище — оправдавало се момчето и започнало жално да се оплаква: — Колко сълзи пролях, за да го моля, не е за говорене. А колко бой изядох за това, че напирях да отида на училище, по-добре да не си спомням.

Трогнат от нещастieto на момчето, ученикът му обещал, че ще се опита да склони баща му да го прати на училище.

— О, мили господине, не говорете с него за това! — помолило го момчето. — Знаем, че нищо няма да постигнете, баща ми сигурно ще се ядоса и ще ви каже някоя обидна дума, а мене ще ме набие.

— Не се бой, братле, ще поговоря с баща ти по такъв начин, че всичко ще свърши добре и както сме го намислили — успокоил го ученикът. — Трябва само да ми помогнеш.

— Ох, ще направя всичко, каквото ми заповядате, само и само да тръгна на училище — обещало му зарадвано момчето.

Тогава момъкът му зашепнал на ухото:

— Пригответи малко сажди, шепа брашно и няколко листа коприва, а когато започна да внушавам на баща ти, че един от току-що купените волове е омагьосан, измъкни се от къщи и иди в обора. Постави малко там, намажи със сажди гърба и хълбоците на белия вол, след това му напъхай в ноздрите брашно, а под опашката го натрий с коприва. Когато започне да пръхти и пощръклее, втурни се вкъщи и

викай, колкото ти глас държи, че в обора се чува някакъв страшен шум. Ето какво искам от тебе, а другото остави на мене.

След като се уговорил с момчето, ученикът завел воловете в обора, дал им кърма и тръгнал към къщата. Седнал на пейката край печката, извадил от торбата първата книга, която му попаднала, и започнал внимателно да я прелиства.

Когато след малко жената на селянина сложила на масата паница с каша, мъжът ѝ започнал лакомо да яде, но не поканил момъка на масата.

— Защо не поканиш гостенина да яде? — учудила се жена му.

— Не го каня, защото знам, че учени хора като него се хранят само с книги. Те им харесват повече от най-хубавия салам — подигравателно ѝ отговорил селянинът.

— Право казвате, уважаеми стопанино — съгласил се ученикът. — Хубавата книга засища по-добре от обикновеното ядене и затова се казва: „Човек не живее само с хляб.“

— Е, чети си, умнико, чети си! Но ако искаш да ти оставя малко каша, помоли ме, докато не съм я изял — промърморил селянинът.

— Благодаря, не съм гладен — уверил го момъкът, макар че примирал от глад.

Когато стопанинът се наял до насита и си запалил лулата, ученикът започнал да хвали чифлика му, реда в обора и конюшната и най-накрая го попитал:

— Кажете ми, уважаеми стопанино, колко ви струваше новият бял вол?

— Купих го за петдесет талера, но някой по-непрактичен от мене би заплатил два пъти повече — хвалел се селянинът.

— А аз, уважаеми стопанино, не бих дал за него и пет талера — заявил ученикът.

— Ти сигурно си мръднал и не знаеш какво говориш! — възмутил се селянинът. — Чуваш ли, майко? — викнал той на жена си. — Той не би дал за него и пет талера! Това се казва познавач, смолата от меда не може да различи.

Но момъкът, без да обръща внимание на упреците, настоявал на своето, което така разгневило стопанина, че скокнал от пейката и страшно извикал:

— Казвай, негоднико, защо го оценяваш толкова евтино, или върви по дяволите!

— Ще ви кажа не защото ме заплашвате, а от благодарност за вашето гостоприемство — примирително казал ученикът и започнал да говори с тъжен глас: — Този вол не струва и пет талера, защото е омагьосан.

— Омагьосан ли? По какво познаваш? — обезпокоил се селянинът.

Преди да отговори, момъкът погледнал многозначително сина му, а когато той излязъл прошепнал тревожно:

— Като го чистех от калта, забелязах на десния му рог черен знак във формата на полумесец.

— И аз, преди да го купя, забелязах този знак и се чудех на формата му, но наистина ли мислиш, че това е някакво дяволско клеймо — разтревожил се селянинът.

— Ако не ми вярвате, чуйте какво казва майстор Фабиан за практиката на магьосниците — предложил ученикът, сложил на масата една книга и започнал ужким да чете от нея:

— Има магьосници, които на своите срещи в полунощ омагьосват не друго, а домашните животни. Като си изберат някой кон, вол или коза, те белязват нещастното животно с дяволско клеймо във формата на полумесец или звезда. Който забележи на коня си, вола или някое друго по-малко животно този дяволски знак, трябва много да внимава как се държи такова животно в деня, когато се срещат магьосниците. Щом в събота преди полунощ стане неспокойно и по него избият черни петна, трябва да знае, че тази нощ може да загуби животното си, ако не го изтръгне навреме от ръцете на отвратителния магьосник или магьосница. За да остане животното живо, нужно е да...

Тук ученикът трябвало да прекъсне четенето, защото в къщата се втурнал задъхан синът на селянина и ужасен извикал:

— Татко, тичайте в обора да видите какво става! Единият от воловете май че е побеснял, защото реве и пръхти като змей!

— А, значи сбъднаха се думите! — разтревожено простенала стопанката.

— Вземи фенера, майко, и да вървим да видим какво става там! А вие, господине, също елате с нас; като сме заедно, ще ни е по-леко

— любезно се обърна селянинът към ученика.

Щом влязъл в обора и видял по гърба и хълбоците на вола зловещите черни петна, селянинът направо се разтреперал от страх. А когато животното започнало да пръхти, да бълва брашно от ноздрите си и да се трие в стената на обора, стопанинът се втрещил и не можел дума да промълви. Като се посъвзел малко, хванал момъка за ръката и започнал горещо да го моли:

— Мили благодетелю, кажете какво да направим с този вол? Няма да пожаля нищо за вас, само ми помогнете да го спася!

— Но с какво мога да ви помогна? — опъвал се ученикът.

— Можете, господине, можете. Погледнете пак във вашата книга и сигурно ще намерите някой съвет за моята беда — настоявал селянинът.

— Хайде да се връщаме къщи! — предложил ученикът, като се измъквал внимателно от обора.

Хукнал селянинът към къщи, долял олио в кандилото и започнал да подканя ученика да чете. А той отворил книгата и пак започнал да си съчинява:

— ... За да остане животното живо и да се развали магията, трябва да го окадиш с голяма свещ, а петната да се измият с ракия.

— Майко, извади от сандъка свещта, шишето с ракия и тичай да спасяваш вола! — заповядал селянинът.

— Чакайте, чакайте, това не е всичко — спрял го ученикът и пак започнал да чете, както си знае: — След като се окади и измие животното, трябва на прага на обора да се заколи черен петел. Сетне перата и вътрешностите му да се закопаят заедно с главата и ноктите близо до обора, а месото да се изпече и изяде точно в полунощ. Обаче този, който кади и мие омагьосаното животно, коли петела и яде неговото месо, трябва да чете бавно и ясно поместените по-долу заклинания, без да пропуска нито дума.

— А какви са тия заклинания? — попитал селянинът.

— Това са латински заклинания против разни магии и урочасване.

— Казахте, господине, че знаете латински, тогава бъдете така добър вие да ги прочетете и да направите всичко, каквото трябва, за спасяването на клетото животно — помолил го стопанинът.

— Възложете това на органиста или на местния учител, защото аз не искам да се заяждам със злите сили — промърморил ученикът, като се престорил, че му е неприятно да удовлетвори молбата на селянина.

— За бога, докато доведе органиста, ще минат десетина часа, а в това време волът ми ще отиде по дяволите — извикал селянинът и настоявал дотогава, докато момъкът не се смилил над него и не се захванал с много сериозен вид да развали магията.

Той окадил вола със свещта, измил с ракия петната от гърба и хълбоците му, сетне го изтрил с мокра слама под опашката, а главата му натопил във ведро с вода.

Като почувствал облекчение, волът престанал да пръхти и се успокоил, което явно свидетелствало за добрите резултати от старанията на ученика и за силата на неговите заклинания. След като свършила първата част от развалянето на магията, момъкът наредил да му донесат черен петел.

— Не може ли да мине без него, щом волът вече се оправи? — попитала жената на селянина. — Имаме само един петел и ми е жал да го загубя.

— Глупачка! — кипнал мъжът ѝ — Жал ти е за петела, а че заради това мога да загубя цял вол, не мислиш ли?

Тогава тя начаса донесла петела, ученикът го заклал на прага на обора, оскубал го, изкормил го, а след това го изпекъл. И започнал да яде спечелената по този начин вечеря ужким със страх и отвращение, което не намалило апетита му, защото не било минало време и за три молитви, когато от петела останали само оглозгани кокали.

Докато ядял, селянинът ругаел нечестния човек, от когото бил купил вола.

— Веднага забелязах, че не му е чиста съвестта — доказвал той на жена си. — Помислих си, че може да е откраднал вола от някого и затова го продава толкова евтино, а той, дяволът му неден, ми пробутал омагьосано добиче.

— Да, ама сега вие печелите — уверил го ученикът, след като се нахранил.

— А, добре че попаднах на вас, защото иначе щях да загубя толкова много пари — рекъл селянинът.

— Това не е моя заслуга, а на книгата — забелязал момъкът.

— Интересно какво още пише в нея този майстор Фабиан — полюбопитствал селянинът.

— А, нищо друго, само това, как да се правят и развалят магии и уроки.

— За бога, вие също ли можете да правите магии? — попитал смаяният селянин.

— О, не само аз, а всеки, който я прочете — скромно отвърнал ученикът.

— Колко е хубаво да имаш такава книга! — въздъхнал селянинът. — Ех, щях да му дам да се разбере на този негодник Вавжон, който ми премести синора! Щях да му омагьосам говедата, конете, всичко, каквото има. Няма да простя и на Бартек за оная цицина, която някога ми направи на главата.

Споменът за тези неправди — истински или измислени — го развълнували до такава степен, че решил да си отмъсти за тях. Тогава седнал до ученика и угоднически го помолил:

— Продайте ми тази книга! Ще ви платя за нея цял талер.

— За такава книга искате да ми дадете един талер — разсмял се той. — А всъщност за какво ви е, като не можете да четете?

— Ще се оправя — надменно казал селянинът. — Ще изпратя сина си при учителя, ще се научи да познава буквите и после ще ми я чете.

— За да може вашият син да прочете всичко от тази книга, трябва да научи, латински. Но понеже при тукашния учител няма да може да го научи, съветвам ви да не я купувате — убеждавал го момъкът. — Правел това умишлено, че на селянина още повече да му се иска да купи книгата и не сгрешил, защото оня се амбицирал, ударил с пестник по масата и гордо заявил:

— Е, ще изпратя сина си в Краков! Или си мислите, че не съм в състояние да го направя?

— Зная, че сте доста богат — ласкаел го ученикът, — но имайте предвид, че докато вашият син научи латински, ще минат най-малко три години.

— Като го нашаря с камшика и за година и половина ще го научи — промърморил селянинът, сетне извикал сина си и му заповядал: — Стягай се за училище, кучи сине! Но ако за две години не научиш

латински, и то така, че да можеш да ми прочетеш тая книга от начало до край, ще те направя на пестил — заплашил го той.

След като си подсигурил по този начин възможността да използва книгата, селянинът започнал ожесточено да се пазари. А ученикът, за да не подбие цената на тази необикновена книга, поискал за нея двайсет талера и чак когато почнали да го молят и синът, и жената на селянина, я отстъпил за десет, но при условие, че като се връща обратно, ще мине да заведе момчето в Краков и да му помогне да се настани в някое общежитие.

Подавайки скъпоценната книга на селянина, момъкът не пропуснал да му напомни да я пази като зеницата на окото си и да не я показва на никого.

— Много ясно, че ще я дам само в ръцете на сина си, когато се върне от училище — уверил го стопанинът, увил книгата в парче ленено платно и старателно я скрил зад иконата на някакъв светец.

Когато на следващия ден ученикът си тръгнал, синът на селянина го изпроводил и го попитал наистина ли тази книга има нещо общо с магиите.

— Къде ти! — разсмял се момъкът. — Това е обикновен буквар и струва не повече от три талера. Тези десет талера ще ти ги дам в Краков. Ще ти потрябват да си купиш други книги.

И той изпълнил обещанието си. Връщайки се в Краков, взел момчето със себе си, настанил го в общежитие и му помагал да напредне в науките. Момчето се учело добре, ето защо много скоро се похвалило пред баща си, че може да прочете всяка латинска книга. Зарадваният селянин посегнал зад иконата да извади книгата и чак заплакал от смайване и мъка. Нищо чудно, имало за какво да тъгува. Проклетите мишки така били изгризали скъпоценната книга, че и сто учители нямало да могат да прочетат какво било написано в нея. И така селянинът не могъл да изучи изкуството да омагьосва, затова пък синът му станал просветен и умен човек.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.